

پیشه کییا پهرتووکا شهرفنامه یا دیرۆکنقیسی کورد: شهرهفخانی بهدلیسی خواندنهك بو ناقهروکا ئهوی

■ دهرازیك :

د پېشهکییا پهرتووکا شهرفنامهییدا ، شهرفخانی بهدلیسی ئامازه ب زنجیرهیهکا هزر و زانیارییان ددهت کو ب تاییهتی پشتی دهركهفتنا هزرا نهتهواپهتی ل چهرخی نۆزده و بیستی، دینه شهنگستهیهك بو ناسنامهیا مللهتی کورد. ئه و مللهتی کول دهقرا میسۆپۆتامییا ئانکو «وهلاتی د ناقهرا ههردوو رووبارندا» دژیت و خودان کهلتوور و دیرۆکا خوه یا تاییهته.

“پهرتووکا شهرفنامه یا میر شهرفخانی بهدلیسی کول سالا ۱۰۹۶-۱۰۹۷ئ هاتییه نقیسین، ب ئیکه م ژیدهر دهیته هژمارتن کو ب شیوهیهکی سهربخۆ باسی کوردان ژ ئالییی «نهتهوه، زمان، ئهرد، جوگرافییا، سنوور، سیاسهت، کهلتوور... هتد» کرپیت”

پهرتووکا شهرفنامه یا میر شهرفخانی بهدلیسی کول سالا ۱۰۹۶-۱۰۹۷ئ هاتییه نقیسین، ب ئیکه م ژیدهر دهیته هژمارتن کو ب شیوهیهکی سهربخۆ باسی کوردان ژ ئالییی «نهتهوه، زمان، ئهرد، جوگرافییا، سنوور، سیاسهت، کهلتوور... هتد» کرپیت. تاییهتمهندییا سهرهکییا ئهقی پهرتووکا ئهوه کو کوردستانی ب ئیک وهلات دههژمیریت و ههموو دهقرین کوردان ب کیانهکی ئیکگرتی دزانیته، زیدهباری ئهقی ههموو زارین ل دهقرین جودایین کوردستانی دهینه بکارهینان ب ئیک زمان دههژمیریت. ب دهربرینهکا دی، دبیتیه کوردان ههون ئیک بنهمالنه و خودان ئیک زمانن و مالا ههوه ههموویان کوردستانه.

میر شہرہ فخانہ بدلیسی، ب ٹہقی رہنگی باسی ہزا
 سہرہ کییا نقیسینا پرتووکا «شہرہ فنامہ» ی دکھت. ہزا کو
 بو سہرہ دمئ ٹہوی نوو و ٹیکانہ بوویہ و پشتی ٹہوی ژی دوو
 ہہتا سی چہرخان ہہر ب ٹیکانہ یی دمنیت و ٹہف ہزرہ ل
 دہف دیروکتقیسنا پیدا نابیت.

دوو ہزرین سہرہ کی د ٹہقی دہقیدا ہنہ : یا ٹیکئی،
 چیکرنا پرتووکہ کئیہ ل سہرہ بنہ مالہین دہستہ لاتدار ل
 کوردستانئ «میرین میرگہ ہین کوردی» کو کہسی ہری ٹہوی
 ہزر د ٹہقی چہندیدا نہ کریہ و ٹہفہ ٹیکہم کارہ د ٹہقی
 بیاقیدا. یا دووین: ئارمانجا ٹہقی کاری ٹہوہ کو دیروکا ٹہقان
 بنہ مالہین کوردان ژ بہرزہ بوون و ژناقچوونی بیاریزیت.

ٹہم د شین ٹہوان ہزر و زانیارییان ژ پیخہ مہت
 ئافاکرنا ژیرخانہ یہ کا ہزری-نہ تہوہ ییا کوردی ب ٹہقی رہنگی
 خورائ پیز بکہین :

■ گرنکیا نقیسینا دیروکئی :

«ہاتہ سہر ہزا من کو ل سہر ٹہقی ہونہری
 دیروکئی، پرتووکہ کا سہر بخوہ چیبکہم، کارہ کی کو کہسی
 ہری نوکہ نہ کری و نہ چووہ سہر ہزا کہسی کو دیروکا
 ژیان سولتانین کہفن و نوو بنقیسیت... دئ ناقئ ٹہوی
 کہمہ شہرہ فنامہ. شہرہ فنامہ دئ دیروکا بنہ مالہین
 کورد ٹہوین رولہ کی بہرچاف د ژیان کوردستانیدا
 ہہی ژ بہرزہ بوون و بیڈہنگیی پاریزیت».

دہستیکا پرتووکا (شہرہ فنامہ) یا
 دیروکتقیس شہرہ فخانہ بدلیسی

مہجلیسا
 شہرہ فخانہ
 بدلیسی
 تابلویک
 ژ پرتووکا
 شہرہ فنامہ

شهرهفخانی ههست ب ئەقی چەندئ کرپیە کو دیرۆکا کوردان ناهێتەنقیسین، لەورا بەرزە دبیت. د ئەنجامدا؛ گەلەک کەس کوردان نانیاسن یان ژى ب دروستى ئەوان پیناسە ناکەن.

■ سنوورین کوردستانی «جوگرافیا نەتەویا کورد»

بابەتەکی هەرە گرنگ د پێشەکییا شەرەفنامەییەدا، دەستنیشانکرنا سنوورین کوردستانیە. ئەو سنوورین شەرەفنامەیی دەستنیشانکرین، ل هەموو جیەهانی، وەکو بەلگەپەکی دیرۆکی بۆ ئاژەدان ب سنوورین کوردستانی دەپنەبکارهینان.

شەرەفنامە سنوورین کوردستانی ب ئەقی رەنگی دەستنیشان دکەت :

«سنوورین وەلاتی کوردان (کوردستان) ئ ژ کەنارین دەریا هورمزی، هێلەکا راست دەستپیدکەت هەتاکو دگەهیتە دووماهییا ویلاپەتا مەلاتییا و مەرەش. ل ئالیی باکوورئ ئەقی هێلی ویلاپەتین فارس، عیراقا عەجەمی و ئازەربایجان و ئەرمەنییا بچووک و ئەرمەنییا مەزن دەین. ل ئالیی باشوورئ ئەقی هێلی ژى ویلاپەتین عیراقا عەرەبی، هەردوو ویلاپەتین مووسلی و دیاربەکرئ دەین».

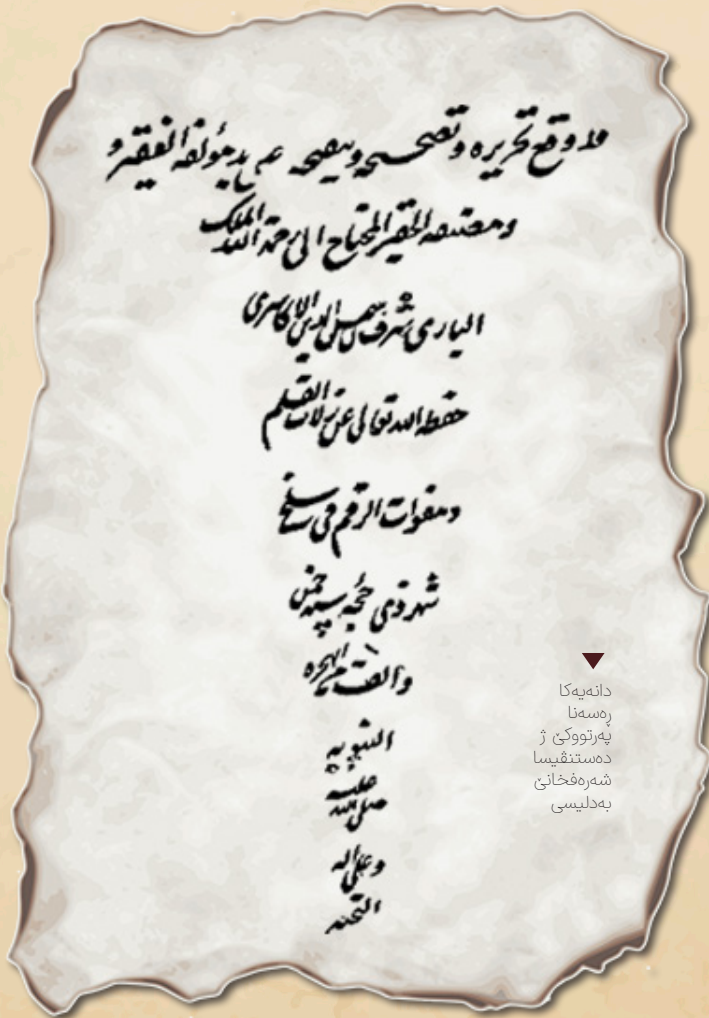
ب ئەقی رەنگی میر شەرەفخانی بەدلیسی سنوورین وەلاتی کوردان «کوردستان» ئ دیار دکەت. راستە ناڤین ویلاپەتان و جەین جوگرافی، نەخاسە ل چەرخی بیستى کو دەولەتین نەتەویا دروست بووین، هاتینەگوهورپن و دەستکاریکرن، لی هەر چاوا بیت ئەو سنوورین شەرەفخانی دەستنیشانکرین بوونە بەلگەپەکی بۆ کوردان کو ل پاشەرۆژئ سنوورین وەلاتی خوە پئ بسەلمین.

■ تیرە و کۆمپن مللەتی کورد :

میر شەرەفخان مللەتی کورد دابەشی چار تیرە و کۆمپن سەرەکی دکەت و دبیتیت :

«تیر و کۆمپن کوردان ل دویف زمان، دابونەریت، کاروبارین جفاکی دابەشی چار پشکین سەرەکی دبن: پشکا ئیکئ، (کورمانج)، پشکا دووین (لۆرن)، پشکا سیین (کەلهۆرن)، پشکا چارئ (گۆران)».

ب ئەقی رەنگی شەرەفخان کوردان دابەشی چارتیرەیان دکەت کو هەتا نوکە ژى بەهێزترین کۆمپن کوردان هەر ئەف چار کۆمەنە. هەلبەت ب بوورینا دەمی چەندین کۆم و تیرەپین دی ژى ل مللەتی کورد زیدەبووینە کو تشتەکی سروشتی و ئاساییە.

▼
دانهپەکا
رەسەنا
پەرتووکی ژ
دەستنیسا
شەرەفخانی
بەدلیسی

■ نهژادى كوردان :

د شهرفنامه ييدا دوو بۇچوون ل دۇر نهژادى كوردان هه نه و هه دوو بۇچوون د ژېده رېن دىرۇكا هاتينه باسكرن، لى هه دوو بۇچوون نه زانستينه و دچنه د بياقى ئه فسانه ياندا.

بۇچوونا ئىكى دىبىژىت : نهژادى كوردان بۇ ئه وان كه سان دزقريت ئه وىن ژ پاشايىن زۇردار (زوحاك) ى ره قىن. ده پته گوتن، زوحاك تووشى ئيشه كى بوو و نۇشداران ديار كر كو ده مانى ئيشا ئه وى مه ژيىى مرۇقانه. ئه و دا هه رۇژ مه ژيىى دوو مرۇقان ل مليىن خوه ده ت. ژ بهر ئه قى رقتارا نه مرۇقانه يا زوحاكى، هندهك كه س به ره ق چياى ره قىن. شه ره فخان به رده وامىيى دده ته ئه قى چيرۇكى و دىبىژىت: ئه ق مرۇقه پشتى كو چووينه چيايان، زمانى خوه و شارستانىيه تا خوه ژبيركرن. ب بوورينا ده مى بۇ خوه زمانه كى نوو چيكرن و ب كارى چاندىن و خودانكرنا گيانه وران رابوون. هيدى هيدى شيان، ل سه ر چيايان، بۇ خوه گوند و باژير و كه لهان ئاكا بكهن. پشتى ژماره يا ئه وان زيده بووى و بووش بووين ژ چيايان هاتنه خوارى و ل ده شتىن دوروبه رىن چيايان ئاكنجى بوون؛ ئه قه ئه و كوردن.

■ رامانا ناڤى «كورد» :

مير شه ره فخان د به رده وامىيا پيشه كىيا شه ره فنامه ييدا باسى رامانا ناڤى كوردان دكه ت. ئه و د ئه قى بياقىدا دىبىژىت :

«ل دويف بۇچوونه كى، ئه ق ناڤلىنانه بۇ زيره كى و قه ره مانىيا ئه وان دزقريته قه. ئه و ب ئه قى چهندى ده پنه نياسين كو ل مه يدانا شه رى چاقنه ترس و وي ره كن...».

■ ئانكو رامانا ناڤى كوردان وي ره كى، زيره كى و قه ره مانىيه.

شه ره فخان گه لك دويفچوونا رامانا ناڤى كورد دكه ت و دوويات دكه ت كو ناڤى «كورد» ره نكه ب دروستى ب رامانا وي ره كى، زيره كى و قه ره مانى به يت، چونكى ژ ناف ئه قى ملله تى گه لك قه ره مان وه كو روسته مى زال- روسته مى كورد، به رامى چوووين، كر كىن ميلاد، تاجدين كوردى و فه رهاڤى ئه قىدا رى شيرىنى، په يدا بووينه.

■ زانا و زانين ل كوردستانى :

«ل كوردستانى گه لك زانايىن مه زن هه نه، نه خاسمه ل ئامىديى كو نوكه كانىكا زانستين په تى و هونه رىن ئه ده بى و شه رعييه. كوردان هه زه كا مه زن بۇ ب ده سته هينانا زانستين په تى و وه رگرتنا هونه رىن نقيسىن هه يه...».

ب ئه قان په يقان مير شه ره فخان، باسى ره وشا زانست و زانينى ل كوردستانى دكه ت. ب ئه قى ره نكى بۇ مه ديار دبىت كو ل ئه وى سه رده مى كوردان گه لك گرنگى ب فير بوونا زانستين جودا جودا داپنه و زانايىن مه زن ل ناف ئه وان هه بووينه.

بۇچوونا دووىى دىبىژىت : كورد تيره يه كا (طايفه) ئه جنايه و خودى په رده يا ل سه ر راكرى»، هه ر ل دۇر ئه قى بۇچوونى شه ره فخان قه دگىريت كو هندهك دىرۇكنقيس دىبىژن كو شه يتانانى هه قزىنى ل گه ل هندهك كچين هه وايى پي كه ينايه و ژ نهژادى ئه وان كورد چىبووينه.

هه ژييه بىژين مير شه ره فخان به دليسى ل دۇر نهژادى كوردان ئه و تشت باس كر ييه يى كو د په رتووكيىن دىرۇكييىن ئه وى سه رده ميدها هاتينه باسكرن و چونكى چ ژېده ركه ن نوو ل بهر ده ستين ئه وى نه بووينه، له ورا؛ نه شيايه ئه قان شاشييان ل دۇر نهژادى كوردان راستقه بكه ت و يا دروست بىژىت.

«ملله تی کورد گهلهک ریژی ل دایک و باب و میهقانین خوه دگرن. ئەو ل دویف مهرج و یاساین ئایینی ئیسلامی کار دکهن و باوهرییهکا موکم پی ههیه. ئەو ئامادهنه بهاترین تشت و ههتا ژيانا خوه ژي گۆری مهزن و ریبهرین خوه بکهن»

■ رهوش و تیتالین کوردان :

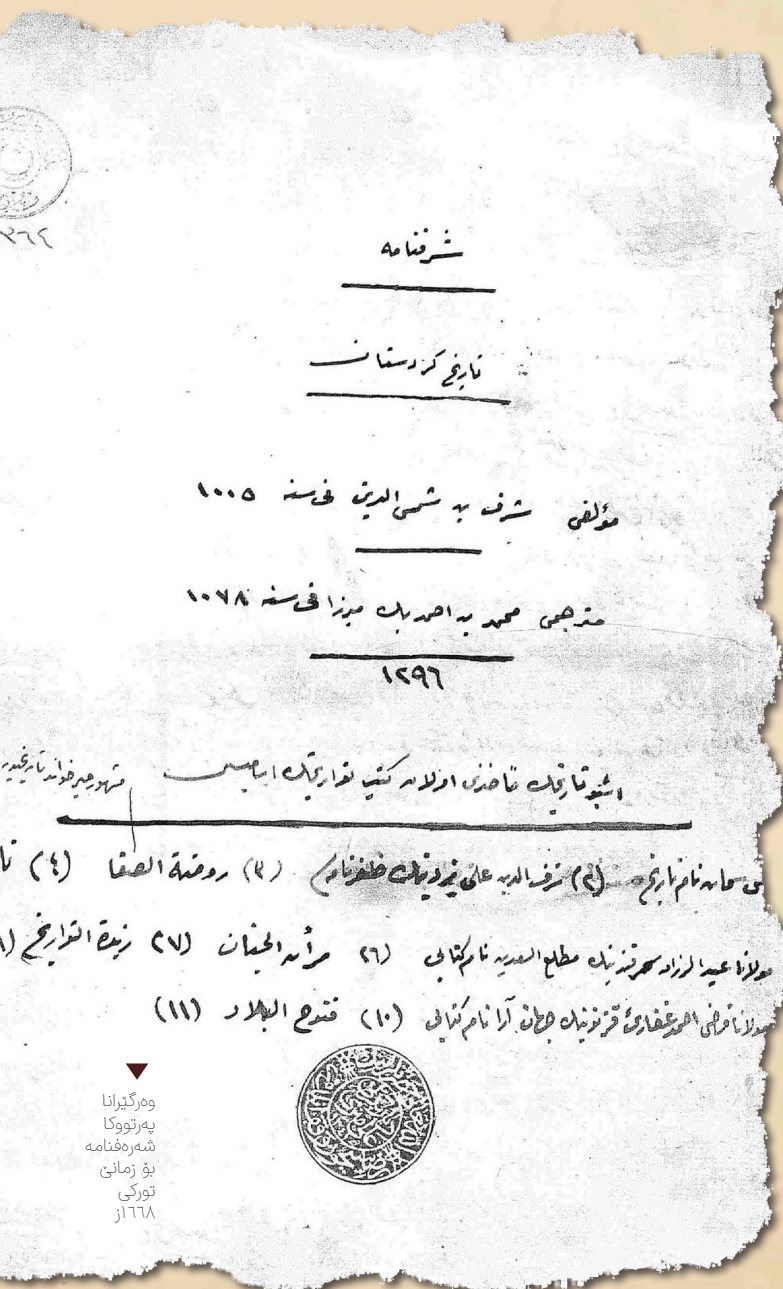
شهرهفخانی بهدلیسی، باسی گهلهک رهوش و تیتالین کوردان دکته، دبیزیت کو کورد قههرهمان، جامیر و مهردن و ژبهه ئەقی رهوشتی بهرز، گهلهگ جاران رازیووینه کو ب ریگر و تالانچی بهینه بناقکرن و ژيانا خوه تووشی مهترسیین کرینه. ئەو چ جاران ژ پیخه مهت ژيانهکا خووش و ئارام خوه ههوجهی مرؤقیین نهمهرد و بیروهوش ناکهن. میر شهرفخان بهردهوامییی ددهته بابتهی خوه و باسی هندهک رهشتین دییین کوردان دکته و دبیزیت:

«ملله تی کورد گهلهک ریژی ل دایک و باب و میهقانین خوه دگرن. ئەو ل دویف مهرج و یاساین ئایینی ئیسلامی کار دکهن و باوهرییهکا موکم پی ههیه. ئەو ئامادهنه بهاترین تشت و ههتا ژيانا خوه ژي گۆری مهزن و ریبهرین خوه بکهن».

■ ئیکه گرنا کوردان :

ل سهه ئەقی بابتهی میر شهرهفخان دبیزیت کو د ناف کورداندا کس گوهدارییا یی دی ناکته، و چ ههقگرتن و ریکهفتنهک د ناف ئەواندا نینه. میر شهرهفخان گۆتنا کسهکی ب ناقی (مهولانا سعهدهدین)ی دهینیت کو دیروکنقیسی سولتانین ئوسمانی بوویه، ئەو دیروکنقیسی عوسمانی ب ئەقی پهنگی باسی کوردان دکته:

«ههه ئیک ژ ئەوان (کوردان) ئالایی زۆرداری و تاکهوهییی بلندکرییه، ههزا ئەوان ئەوه کو ژيانهکا سهربخۆ و ئازاد ل کلهه و چیا یان هه بیت. چ تشت کوردان ناگههینیته ئیک ب تنی [په یقا] شه هدهیا ئیسلامی (باوهری هه بوون ب خودای)».

وهه گهیرانا
په رتووکا
شهرهفخانه
بۆ زمانی
تورکی
۱۶۶۸از

■ ئايىنى كوردان :

شەرفخان دىيىت : كورد ھەموو موسلمانن سوننەنە و ل سەر رېكا ئىمام شافەينە. كورد گەلەك ب ئايىنى خوەقە دگرېداينە و ل دويىف سوننەتا پېغەمبەرى خودى محمد (سلاڤىن خودى ل سەر بن) و ھەقالىن ئەوى دچن. ژ بەر ئەقى چەندى كورد گەلەك گوھداریيا زانايىن ئايىنى دكەن... ھندەك ژ ھۆزىن كوردان ژى ئىزىدینە كول دەقەرېن ميسل و شامى دئاكنجینە، وەكو ھۆزىن: خالدى، بسىانى، بوختى، مەھموودى و دونبلى...ھتد.

■ حاكمین كوردستانى :

ل كوردستانى چەندین میر و پاشايان دەستەھلاتداری كرىبە. میر شەرفخان ب ئەقى رەنگى باسى میر و دەستەھلاتدارین كوردستانى دكەت و دىيىت: گەلەك پاشا و دەستەھلاتدارین كوردستانى ئەوین ب قەھرەمانىيا خوە بەرنىاسبووین ناڤىن ھۆزان بۇ میرگەھىن خوە ھەلبىزارتینە، وەكو: ھەكارى، سۇھرانى، بابانى و ئەردەلانى. ھەرەوسا، دەستەھلاتدارین كو خودان كەلە و باژېر بوون، ناڤىن ئەوان كەلە و باژېران بۇ دەقەرا دەستەھلاتداریيا خوە ھەلبىزارتینە، وەكو: ھەسەنكىفا، بەدلىس، جەزىرە، ھەزو و ئاگىل...ھتد.

■ رەوشا ئابوورى ل كوردستانى :

شەرفخان ل سەر ئەقى بابەتى د بىيىت : كوردستان و لۇرستان وەلاتەكئ چىايىنە و گەلەك جارەن بەرھەم و درامەتى ئەوان تىرا خەلكى ئەوان ناكەت. ژ بەر ھندى رەوشا خەلكى كوردستانى ب بەراورد ل گەل رەوشا ژيانا خەلكى ل وەلاتىن دى، گەلەك نەخوەشتەر. كورد بۇ دەستەھلەئانا پارىكەكئ نانى گەلەك دوەستن، لئ سەرھەراى ئەقى چەند ب رزقى خوە دپازىنە و بەرىخوە نادەنە ئەوین ژ خوە زەنگىنتەر و حالخوەشتەر. كورد چ جارەن خوە كىمناكەن و ناچنە بەر دەرگەھى زەنگىن و سولتانان و خواستنى ناكەن.

■ داگیركنا كوردستانى :

«سولتان، پاشا و خودان ھىزان چ جارەن ھزر د داگیركنا وەلاتى ئەوان [كوردستان]دا نەكرىنە و ب تنى ب وەرگرتنا ھندەك ديارىيان ژ ئەوان پارىبووینە... و داخواز ژ ئەوان كرىنە كو سەر ب ئەوان بن و ل دژى بەرژەوھندىيىن ئەوان نەراوستن و ئەگەر شەپەك ژى روودا، د شەپىدا پىشتەقانىيىن ئەوان بکەن... ھەر سولتان و پاشايەكى ژى كو ھزر د داگیركنا كوردستانىدا كرىت، تووشى ئاستەنگىن مەزن بووینە و ژ كارى خوە پەشیمان بووینە... ل دووماھىيىن ژى نەچار بووینە ژ ئاڤا كوردان دەرېكەڤىت. چەند نمونە ژ ئەوان داگیركەران وەكو: گورجستان، وشكى، شىروان، تەواشى، كىلانان، پشمدار، مازەندەران و ئستراباد...».

ب ئەقى رەنگى شەرفخان بەدلىسى باسى ئەوان ھىزان دكەت يىن پىكۆلكرىن كوردستانى داگیر بکەن. ھەر داگیركەرەكئ ھزر د ئەقى چەندىدا كرىت تووشى ئاستەنگ و ئارىشەيىن مەزن بووینە. كوردستان ب دىرژاھىيا دىرۇكا خوە جۇرەكئ سەربخۆيىن ھەبووینە و چ جارەن بۇ ماوہبەكئ دىرژ تەھاتىبەداگیركەن.

”شەرفخان بەدلىسى ب ئەقان زانباريىن كورت و گرنگ، پىشەكيا پەرتووكا خوە ب دووماھىك دەينىت؛ گەلەك ژ ئەقان زانباريىان، ل چەرخىن نوو، بووینە ژىرخانەپەك بۇ دىرۇكا كوردان و وەكو بەلگە دەينە بكارھىنان“

برخ باقى
جلد الير